

REAGAN NEOKAPITALIZMUSA

„Washingtonban napjainkban divatban van a forradalom szó. Nincs neki sem marxista, sem bolsevik értelme. Egyszerűen csak a múlttal való durva szakítást jelzi.” — ezekkel a szavakkal kezdődik a L'Express című tekintélyes francia hetilap: Reagan forradalma című cikke. Reagan új amerikai elnök reformtervéről, intézkedéseiről ugyanis ellentmondó értékelések láttak napvilágot a kommentátorok tollából. A már mindegyik a „forradalom” és a „neokonzervativizmus” jelzővel jelölt két véglet között mozgó minősítések közös nevezője az a meggyőződés, hogy Reagan valami újat hozott, az USA és a világ életébe.

Elméletileg nagyon is vitatható ez az új. Ugy is, mint a kapitalizmus virágkorának visszasírása, s úgy is, mint a harmincas évek nagy gazdasági válsága által kitermelt keynesi közgazdaságtani iskolával való szakítás. Gyakorlati eredményei még kétségesebbek, hiszen a kezdeti eredményeket és bizakodást máris követte az elbizonytalanodás, sőt jelentkeztek a pánik első jelei. Mindentől függetlenül kétségtelen, hogy ez a koncepció nagymértékben befolyásolja nemcsak a világ egyik katonai és gazdasági hatalmának életét, hanem az egész világot. Ezért megérdemli, hogy kissé elmélyültebben foglalkozzunk vele.

A régi szép idők visszasírása

„Az Egyesült Államok nagyarányú gazdasági gondokkal néz szembe. Történelmünk legelhúzódóbb és egyik legnehezebb inflációját nyögjük, amely megghiúsítja gazdasági döntéseinket, bünteti a szorgalmat, tönkreteszi az energiától duzzadó ifjakat és a rögzített jövedelmű öregeket. Azzal fenyeget, hogy népünk millióinak életét rendíti meg. A nem működő vállalatokból utcára kerülnek a munkások és munkanélküliség, nyomor, megaláztatások várnak rájuk. Azok, akik dolgoznak, munkájukért nem kapják meg, ami tisztességesen megilleti őket... Arról a hét-

millió amerikairol kell beszélni, akik elszenvedik a munkanélküliség megaláztatását és emberi tragédiáját. Ha sorba állnának, a sor a keleti parttól Kaliforniáig érne... Az a dollár, amelyet 1960-ban kerestek meg, költöttek el vagy takarítottak meg, most egy negyeddollárost, egy tízcentest meg egy egycentest ér. Ma 36 centet ér az 1960-as dollár.”

Nem az Amerikai Kommunista Párt valamelyik jelentéséből, vagy az USA gazdasági helyzetét bíráló valamelyik külföldi cikkből vettük a fentieket. Az idézet első része Reagan amerikai elnök beiktatási beszédéből való, a másik része pedig a gazdasági politikának szentelt televíziós beszédéből. Nemcsak politikailag, de emberileg is érthető, hogy Reagan a választási kampányban akár még felelőtlen bírálatokkal is előállhatott, de a győzelem után ilyen kemény bírálatra csak akkor vállalkozhatott, ha azt hitte, hogy birtokában van a megoldás kulcsa, vagyis módjában áll változtatni, javítani azon, amit ilyen keményen bírált. A költségvetés átépítése és az adóreform — amit Reagan bejelentett és véghez is vitt a kormánnyal szemben ellenzéki többségű kongresszuson — arról tanúskodott, hogy ez a hit egy világosan megfogalmazott, elméletileg alátámasztott és konkrét program formájába öntött elképzelésen alapszik.

Reagannál és az őt hatalomra segítő választóknál ez az elképzelés még elképzelhető a múlt romantikus visszasírásként. „Visszaadjuk minden férfinak és nőnek a szabadságát, hogy kiemelkedő tetteket hajthasson végre és alkotasson. Felszabadítjuk az amerikai nép energiáját és génuszát, azokat a tulajdonságokat, amelyekkel mindig győzedelmeskedünk” — hirdette Reagan. De nyilvánvaló, hogy ez még korántsem volt elegendő annak a meggyőződésnek a kialakításához, hogy változtatni is tudnak a helyzeten. A program kiindulópontja a reagani meggyőződés: „Nem hiszek abban a végzetben, amely mindenképpen osztályrészünk lesz, függetlenül attól, hogy mit teszünk. De hiszek abban a végzetben, amely ránk köszönt, ha semmit sem teszünk.” — Az, amit tenni kell pedig — szakítás a múlttal: „Itt az idő, hogy felismerjük, fordulóponthoz értettünk, óriási méretű gazdasági csapás fenyeget bennünket és a régi eljárások nem menthetnek meg bennünket. Végső soron új irányvonalat kell keresnünk.”

Éppen ezért leegyszerűsítés, sőt primitív egyoldalúság lenne a reagani koncepcióban csak a klasszikus kapitalizmus idealizált tulajdonságainak visszasírást látni. Ha mást nem is veszünk figyelembe, akkor is számolnunk kell egy társadalmi és egy emberi tényezővel. A társadalmi: a népek életében még az illúziók is csak megfelelő társadalmi-történelmi alapon juthatnak kifejezésre, tehát ha a reagani program pusztán illúzió is, még akkor is magyarázatra szorulna, hogy egy ilyen nagy ország, egy 200 milliós nép életében egy illúzió hogyan juthat ekkora szerephez. És az emberi: egy percre sem feledkezzünk meg arról, hogy Reagan tanácsadói között neves és tekintélyes közgazdászok vannak, köztük a

jugoszláv könyvpiacra is ismert Nobel-díjas Milton Friedman, tehát ezeket az elméleteket nem lehet egyetlen kézlegyintéssel elintézni.

A múlt visszasírásának objektív alapja az USA egykori egyeduralmának megdőlése és ezen az alapon az egyeduralmi állapot visszasírása, a tévhit, hogy ezt az egyeduralmat fokozottabb fegyverkezéssel, erélyesebb föllépéssel, és ki tudja, még mivel visszaszerezhetik. Ilyen kiindulóponttal Reagan választási győzelmének, de politikájának is lényeges magyarázata, hogy az amerikaiak lelkiileg nehezen alkalmazkodnak a megváltozott világhelyzethez és az új erőviszonyokhoz. Nemcsak ahhoz a tényhez, hogy az utóbbi évtizedekben a Szovjetunió katonai téren sok szempontból egyenrangúvá vált az Egyesült Államokkal, mindenekelőtt a stratégiai fegyverek területén, hanem ahhoz a hasonlóképpen makacs és beszédes tényhez, hogy több fejlődő ország is hatalmas korszerű fegyverzetet halmozott fel, ami számottevően csökkentette az USA hatalmát a világ többi térségében, függetlenül attól, hogy ezek az országok Amerika ellenségévé váltak-e vagy sem. Még lényegesebb mozzanat azonban, hogy az USA gazdasági téren háttérbe szorult. Noha gazdasági hatalma még mindig óriási, a hetvenes években nyugat-európai partnerei és Japán fölébe kerekedtek. A világháborút követő két évtizedben az USA egyidejűleg volt a világ csendőre, bankára és menedzsere. 1950-ben például az USA-ra jutott a világ teljes katonai kiadásainak mintegy 50 százaléka és a pénzügyi tartalékoknak ugyancsak körülbelül a fele. A hetvenes évek végére azonban az USA a pénzügyi tartalékoknak már csak mindössze valamivel kevesebb mint 7 százalékat mondhatta a magának, az amerikai ipar pedig, amely 1950-ben a világ teljes termelésének még kétharmad részét adta, 1975-ben már harmadrészét sem.

A romantikus államkapitalizmus-ellenesség

A reagani koncepció elméleti alapját — pontosabban a Reagant támogató és a program kidolgozásában segédkező közgazdászok elméletének alapját — pedig a keynesi közgazdaságtan kudarcra adja meg. Csak röviden emlékeztetnénk arra, hogy a klasszikus kapitalizmus a harmincas évek nagy gazdasági válságából az állami beavatkozás elméleti alapját megadó keynesi közgazdaságtan révén lábalkhatott ki. A hetvenes évek elején kibontakozó gazdasági válsággal szemben azonban ez az elmélet tehetetlennek bizonyult. A kapitalista államok vezetői és közgazdászai legfeljebb arról vitatkoztak, hogy mi nagyobb veszély, az infláció vagy a munkanélküliség, és hol azt a módszert választották, hogy az infláció gyorsításával csökkentik a munkanélküliséget, hol pedig a munkanélküliség növekedésével nem törődve próbálták megfékezni az inflációt. Bármelyik oldalról közelítették is meg azonban a válságot, kénytelenek voltak belenyugodni, hogy a mostani válsággal szemben tehetetlenek, a keynesi közgazdaságtan által föl kínált megoldások és módszerek sorra csődöt mondanak.

Ez a pusztán tény elegendő volt ahhoz, hogy egyszerre előtérbe kerüljenek a keynesi közgazdaságtannal szemben már régebben föllépő különféle nem marxista elméletek és gomba módra szaporodjanak el az újabb elméleti kísérletek. Sem terünk, sem lehetőségünk nincs arra, hogy részletesebben foglalkozzunk ezekkel az elméletekkel, csak egyetlenegy ilyen elméletre utalnánk vázlatosan, mert közvetlenül szerepet kapott a reagani koncepció megfogalmazásában és emellett utalnánk, szintén csak röviden, a különféle elméleteknek egy népszerű egyvelegére, amely Reagan egyik gazdasági munkatársának magatartását szabja meg.

„Ha a kormány szerepét vizsgáljuk a gazdasági életben, megállapíthatjuk, hogy az inflációt sehol másutt, csakis Washingtonban gyártják. Az olyan jelenségek, mint a termés csökkenése, az olaj árának emelése, a többi termékhez viszonyítva relatívan magasra emelik ezek árát, de nem okoznak inflációt” — írja Milton Friedman az 1976. évi közgazdasági Nobel-díj birtokosa, akinek elmélete a legközvetlenebb hatással van Reagan környezete nézeteinek formálására. Elméletének kiindulópontja ugyanis az a meggyőződés, hogy a gazdasági problémák megoldhatók, csak éppen ehhez egy jó kormány kell: „Teljes mértékben lehetőség van tartós gazdasági növekedés és alacsony inflációs ráta együttes megvalósítására. Egyetlen dolog van csupán, ami ehhez szükséges, mégpedig egy jó kormány és annak csekély beavatkozása a gazdasági életbe — pénzügyi politika egyrésztől, költségvetési és szabályozási politika másrésztől.”

Tehát mindössze jó kormány szükséges ahhoz, hogy megoldódjon a nyugati gazdaságok alapvető dilemmája: az infláció visszaszorítása, ne vezessen a gazdasági növekedés lassúbbodásához és fordítva, a gazdasági fejlődés ne járjon inflációval. Ennek a „jó kormány” két dolgot kell tennie. Az egyik, hogy csökkenteni saját kiadásait és kevesebbet von el a nemzeti gazdaság vérkeringéséből. Milton Friedman ugyanis abból indul ki, hogy az amerikai kormányzat — a szövetségi, az egyes államokbeli és a helyi — teljes kiadásai a nemzeti jövedelemnek 40 százalékát felemésztik. Ennek következménye először, hogy a kormány a gazdasági források mind nagyobb részét köti le, egyre kevesebbet hagyva a magánszektor növekedésére. Másodszor, a kormány egyre csökkenti a megtakarításra, a beruházásra és a kezdeményezésre való ösztönzést. Nem is szólva arról, hogy a magas jövedelemadó arra ösztönzi az embereket, hogy inkább az adó alóli kibúvókat keressék, semhogy produktív beruházások után nézzenek. Hogy ebből a bűvös körből kiutat találjanak, és a kormány ne a gazdaság kerékkötője, hanem annak senkentője legyen, csökkenteni kell azt az összeget, amelyet a kormány a nemzeti jövedelemből saját kiadásának fedezésére elragad.

A „jó kormány” másik dolga pedig az, hogy szigorúbban ellenőrizze a pénzkibocsátást. Itt van ugyanis Friedman legtöbbször vitatott tétele, mégpedig az, hogy az állam gazdasági befolyását kizárólag a pénztömeg szabályozására kell korlátozni. „A pénz mennyiségének növekedését azért

kell ellenőrizni, mert végső soron az infláció semmi más, mint pénzügyi jelenség” — hirdetik. Ha viszont a kormány a beavatkozásnak ezt a formáját túllépi, széleskörűen alkalmazza a hitel- és adópolitika eszközeit, akkor elkerülhetetlenül az inflációs veszélyt táplálja. Az állami beavatkozás ilyen értelmezése mindenképpen a reagani politika egyik elméleti alapja.

A gyakorlati politikához közelebb áll azonban David Stockman, Reagan legfőbb gazdasági szakembere, az „adminisztráció és költségvetés hivatalának”, más országok gyakorlata szerint a költségvetési minisztériumnak, fiatal, mindössze 34 éves igazgatója, meg a mögötte álló teoretikusok egész hada, az újabban olyan sokat emlegetett amerikai közgazdászok mint Arthur Laffer, Jude Wanniski és George Gilder. Ők a közgazdászok eddigi dogmájával szemben egy új dogmaszintre emelt nézetet képviselnek. Hogy ez a nézet milyen hatalomra tett szert, beszédesen illusztrálja a New Yorker című folyóirat karikatúrája, amelyen egy fiatalember így nyilatkozik: „Édesanyám katolikus, édesapám pedig kínálathívő.” Kissé leegyszerűsítve ugyanis ez az elmélet a kínálat elsőbbségét vallja a kereslettel szemben.

A klasszikus kapitalizmus nagy válsága leküzdésének különféle változatai, köztük a New Deal néven jelzett roosevelti koncepció is abból indultak ki, hogy a kapitalista államnak fokozottabban be kell avatkoznia a gazdasági életbe és ezzel a beavatkozással kell lehetővé tennie, hogy a kapitalizmus kilábaljon válságából, hogy a kapitalista társadalom gépezete zavartalanul működjön. Ennek a beavatkozásnak a módszere és egyben eszköze az, hogy az állam mesterségesen, minden eszközt kihasználva, növeli a gazdasági termékek keresletét. A kereslet ilyen növelésének közvetlen formáját adták az állami munkavállalások, a közmunkák rohamos növelése, a közvetett formát pedig az adta meg, hogy az állam mindenféle szociális juttatások, segélyek és a népesség életszínvonalát növelő egyéb intézkedések révén növelte az általános keresletet, piacot teremtett az ipari termékek számára. Ez a koncepció teremtette meg aztán nemsokára a „jóléti államot”, amelynek lényege az volt, hogy a kapitalista állam a szociális juttatások egész tömkelegével küzdött polgárainak elszegényedése ellen, emelte azok életszínvonalát, hogy ily módon mesterségesen is táplálja, magas szinten tartsa a termékek iránti keresletet, gondoskodik a gazdasági élet vérkeringéséről.

Az új koncepció, mint mondtuk, ezzel szemben a kínálat elsőbbségét vallja a kereslettel szemben. Azt hirdeti, hogy a kapitalizmus gazdasági válságát nem a kereslet mesterséges feltornázásával kell megoldani, hanem csökkenteni kell a kínálatot, vagyis ily módon kell elejét venni annak is, hogy túl sok eladatlan termék halmozódjon fel, de annak is, hogy a kereslet mesterséges fönntartása táplálja az inflációt. Ennek a koncepciónak elméletileg sokat vitatott, a gyakorlatban azonban kevésbé előtérben álló része a pénzkibocsátás megzabolázása, az az elképzelés, hogy az infláció leküzdéséhez elegendő kordában tartani a pénzkibocsátást. Sokkal lényegesebb része azonban a kapitalista „jóléti állam” lefaragása,

vagyis az az elképzelés, mely szerint nem az életszínvonal mesterséges fenntartásával, hanem éppen ellenkezőleg, a szociális segélyek fölszámolásával kell megteremteni a kínálat és kereslet egyensúlyát és eljutni ahhoz, hogy kilábaljanak a mostani gazdasági válságból. Ennek az elképzelésnek az elméleti alapját David Stockman így fogalmazta meg: „Az egyenlőség elvére alapozott jóléti állam tulajdonképpen egy erkölcsi elvet rejt magában. Én ebben egyáltalán nem hiszek... Kiegyenlíteni az esélyeket és módot keresni a jövedelmek kiegyenlítésére, erkölcsileg hamis, gyakorlatilag pedig romboló.”

Az infláció termelője a kormány

Ezeknek az elméleteknek további „népszerűsített”, értsd: leegyszerűsített változata a reagani program. Kiindulópontja az, hogy az amerikai kapitalizmus felélenkítésének módja és eszköze az infláció ellenőrzése, a költségvetés és az adók lefaragása, az állami és magánszektor közötti viszony megváltozása, mégpedig az államgazdaság beavatkozásának radikális visszaszorításával és a magántőke, a kapitalista szabadverseny, a magánszektor idealizált és a klasszikus kapitalizmus korának idealizálásával megteremtett erényeinek előtérbe helyezésével. Egyszóval az a koncepció, hogy a kapitalizmus maga képes megbirkózni válságával, ehhez csak arra van szükség, hogy a kapitalista gazdaságot szabadabbá tegyék, vagyis mentesítsék az állami beavatkozástól és az adóterhektől, másrészt ily módon több pénzt hagyjanak meg a gazdaság kezében, hogy ez a tőkés gazdaság aztán ily módon maga kilábalhasson nehézségeiből.

Ilyen alapon lesz a reagani program két pillére az adócsökkentés és a szociális kiadások lefaragása. Reagan mindjárt a Fehér Ház elfoglalása után tervet készített a jövedelmi adó három év alatt 30 százalékkal való csökkentésére. Később, a nagy viták során ez az elképzelés kissé változott, mivel a költségvetést féltő különféle tényezők nyomására az adócsökkentést 25 százalékra faragták le. Ezt a csökkentési programot azonban Reagan keresztülvitte a kongresszuson, sőt annyira megmozgatta az amerikai közvéleményt, hogy újbóli megválasztásukat féltve a kongresszusban többségben lévő demokrata képviselők sem merték meghiúsítani a program elfogadását.

Még radikálisabb az állam szociális juttatásainak lefaragása. A reagani program ugyanis már az első évben 40 milliárd dollárral, három év alatt pedig összesen 140 milliárddal kívánja csökkenteni az állam szociális juttatásait. Annak illusztrálására, hogy ez mit jelent, el kell mondanunk azt, hogy már az első lefaragások következtében 400 000 amerikai háztartás nem részesülhet a jövőben az eddigi élelmiszersegélyben, az orvosi ellátás szövetségi szubvenciója már az idén 100 millió dollárral csökkent, az általános és középfokú oktatás támogatására szánt 6 milliárd dollár 1,5 milliárd dollárra apadt, a szociális, egészségügyi és

jóléti programokra szánt összeg pedig 9,3 milliárdról 6,8 milliárdra. Ennek keretében az amerikai nyugdíjak az eddigi évenkénti két emelés helyett csak egyszer emelkednek. Felére zsugorodik az iskoláknak nyújtott segély, törlik a tejiparnak nyújtott szubvenciót, egyhatod részével csökken az élelmiszersegély, megvonják a támogatást az új metró és vasútépítkezésektől, 1986-ig fokozatosan megszűnik a tömegközlekedési rendszerek szubvencionálása. Több mint 2 millió embert érintene az a döntés, hogy megszűnik a 122 dolláros szavatolt társadalombiztosítási minimum és fokozatosan csökkentik a diákok társadalmi juttatását stb.

A legbutább beavatkozás

A kép kiegészítésére hozzá kell még tennünk, hogy a reagani programnak van még egy lényeges eleme: a fegyverkezés. Előirányozza ugyanis a fegyverkezési kiadások növelését. Mindjárt kezdetben a Carter által a Pentagonnak juttatott összeget a következő másfél évre 32,6 milliárd dollárral növelték, s nemsokára olyan átfogó fegyverkezési programot dolgoztak ki, amelynek következményeként már az 1982 októberében kezdődő pénzügyi évben az USA katonai kiadásai 222 milliárd dollárra emelkednek. A következő öt évben tehát 1500 milliárd dollárt költenek fegyverkezésre, mintegy 200 milliárd dollárral többet, mint amennyit a carteri kormányzat erre a célra előirányzott.

Magától értetődik, hogy a fegyverkezés olyan állami és nagyhatalmi érdekeket is képvisel, amelyek miatt ezeket a kiadásokat korántsem lehet olyan könnyen lefaragni, mint a szociális kiadásokat. Gondolunk itt elsősorban az újabban ismét olyan divatosná vált versengésre a Szovjetunióval, vagy arra a törekvésre, hogy a fegyverkezés révén próbáljanak fölénybe kerülni, avagy a hivatalos indoklás szerint a szovjet fölényt behozni. De még ennél is lényegesebb egy sajátos amerikai szempont: Reagannak az a tétéle, hogy az USA-nak fel kell készülnie arra, hogy a világ bármelyik pontján határozottan és fegyveresen beavatkozzon érdekei védelmében.

Hasonlóan lényeges azonban, hogy a fegyverkezési verseny szításában és annak a világ minden országára való kiterjesztésében két összekövés is rejlik. Az egyik — tudatosan vagy anélkül, de mindenképpen ténylegesen — az új világgazdasági rendszer megteremtése, a másik pedig az országok önálló politikája ellen irányul. A fegyverkezés ugyanis egyrészt a fejlett országok eszköze annak megakadályozására, hogy a fejlődők minden energiát és erőforrást saját fejlődésük meggyorsítására összpontosítsanak, másrészt a tömbök eszköze arra, hogy bevonják, függővé tegyék, a tömbpolitika szolgálatába állítsák az el nem kötelezett és tömbön kívüli országokat.

Mindezen felül tudni kell, hogy a fegyverkezés a klasszikus kapitalizmus állami beavatkozása, sőt úgyszólván az állami beavatkozás leglényegesebb formája az államkapitalizmus kialakulása, az állam gazda-

sági beavatkozása számos mai formájának létrejötte előtt, a klasszikus „szabad versenyt” kiegészítő állami beavatkozás, az állam kezében összpontosított anyagi eszközöknek a társadalom és a gazdaság vérkeringésébe való visszajuttatásának New Deal előtti módja. Tegyük mindjárt hozzá, hogy a legprimitívebb és legbutább módja. A fegyverkezés ugyanis eltorzítja az egész világ műszaki-tudományos fejlődését, mivel a második világháború óta eszközölt kutatási és fejlesztési költségek 40 százalékát fordították ilyen célra, és ha igaz, hogy az emberiség története tudósainak 90 százaléka él és dolgozik ma a világon, akkor az említett számok azt jelentik, hogy az emberiség érvezredes tudományos kapacitásának 45 százalékát fecsérli el a mai világ. Nem is szólva arról, hogy a katonai kiadások hozzájárulnak az értékes emberi és anyagi erőforrások, nyersanyagok, energiahordozók, improduktív felhasználásához, elfecsérléséhez. Így például a haderő működésének közvetlen energiaigénye a világ olajfogyasztásának kb. 3—3,5 százaléka. Ez a mennyiség nagyobb, mint az egész afrikai kontinens olajfogyasztásának kétszerese. Ha ehhez még hozzáadjuk a hadicélokot szolgáló termelés energiafelhasználását, akkor 10 százalékos az elfecsérlődő energiafogyasztás. Az USA-ban alumíniumból, rézből, ólomból, horganyból az összkereslet 11—14 százalékát, más fémek 10—12 százalékát, a titániumnak pedig 40 százalékát használja fel a hadiipar.

Ezt mindenképpen szem előtt kell tartanunk, ha teljesebb képet akarunk kapni a reaganai politikáról. A klasszikus kapitalizmusra való visszanyarodás ugyanis ezek szerint nemcsak azt jelenti, hogy csökkentjük az adókat, leépítjük a „jóléti államot”, igyekeznek serkenteni az állami beavatkozást kizáró kapitalista szabadversenyt, hanem azt is, hogy előtérbe kerül a klasszikus kapitalizmus állami beavatkozása, a fegyverkezés, annak minden veszélyével. De ez egyben a reaganai világpolitika gazdasági alapját is megadja.

A kételyek

Kezdetben úgy látszott, hogy a reaganai politika legalább egy vonatkozásban okvetlenül meghozza eredményét: a dollár árfolyama hirtelen emelkedni kezdett. 1981 nyarán már 1 dollárért 2,53 márkát adtak, amire nem volt példa öt esztendeje. A svájciaknak utoljára 1977 októberében kellett 2,20 frankot fizetniük 1 dollárért, a franciáknak pedig 6 frankot, ami az új frank bevezetése, vagyis több mint 20 éve nem fordult elő. A font sterling árfolyama három év óta nem volt ilyen alacsony.

De még el sem ültek a viták arról, hogy jó-e ez az amerikai gazdaságnak, vagy pedig a kivitel megdrágulása, tehát a kiviteli lehetőségek csökkenése révén ebből több kárunk származik, mint hasznuk, máris jelentkeztek a reaganai gazdaságpolitikával szembeni kétely jelei. A legaggasztóbb jel az volt, hogy az új gazdasági vállalkozások mutatószáma

Reagannak a Fehér Házba való beköltözése óta a rekordot jelentő 1015-ről mindössze 840 pontra esett vissza. Ez azt jelentette, hogy Reagannak nem sikerült felélnékíteni a beruházások iránti érdeklődést, ami önmagában is e politika kudarcát jelzi. Az egymást követő és mind gyakrabban megismétlődő tőzsdei árfolyamzuhanások pedig arra utaltak, hogy a legkisebb zavaró körülmény is elegendő a bizonytalanság fölülkerekedéséhez, a kételyek eluralkodásához, mert az amerikai gazdaság nem bízik már olyan vakon a reagani koncepció diadalában.

A kételyeknek több rétege és forrása van. Az első gyakorlati-politikai. A kommentátorok, de magánszemélyek is mind többször teszik fel a kérdést, hogy a reagani koncepció képes-e megbirkózni az inflációval és a költségvetési hiánnyal. Hogyan lehetne ugyanis csökkenteni az adókat, amikor állandóan növekszenek a katonai kiadások, hogyan lehetne egyensúlyba hozni a költségvetést, amikor a szociális juttatások lefaragásával nyert majdnem teljes összeget felemészti a rekordszintre emelkedő katonai kiadások? Ilyen körülmények között mind többen vélik, hogy a reagani koncepció egy alapvető ellentmondást rejt magában, ellentmondásos célokat állít maga elé, mivel az adócsökkentést meg a katonai kiadások emelését egyszerre tűzi célul, vagyis a modern államkapitalizmus leépítését meg a klasszikus kapitalizmus által ismert állami beavatkozási formát, a fegyverkezés fokozását kívánja egymás mellé állítani.

A kételyek másik forrása gazdasági: az állami beavatkozástól függetlenül vagy anélkül is, a múlté már az a klasszikus kapitalizmus, amelyre most hivatkozni lehetne, s amelynek erősítését most célul lehetne tűzni. Elég csak megemlítenünk, hogy az utóbbi 20 esztendőben az úgynevezett terciális szektor (kereskedelem, bankok, biztosító társaságok, szolgáltatások) rendkívül gyorsan megnövekedtek és már rég háttérbe szorították a tulajdonképpeni kapitalista gazdaságot, az ipari termelést. Nem is szólva arról, hogy a klasszikus kapitalista gazdaságon belül is mélyreható változások játszódtak le, amelyeket jelez az, hogy a fejlődésben elakadtak, sőt súlyos válságba kerültek az USA-ban, de a kapitalista világ többi részében is az olyan hagyományos iparágak, mint az acélipar, a textilipar stb.

A következő kételyforrás elméleti, azzal érvel, hogy nincs igazuk azoknak a közgazdászoknak, akik a reagani politika elméleti alapját adták meg. A reagani közgazdászok elmélete ugyanis nem elegendő az infláció visszaszorításához és általában a gazdasági problémák megoldásához — hirdetik neves nyugati közgazdászok, köztük a világhírű Galbraith, de az 1981. évi közgazdasági Nobel-díj jutalmazottja, James Tobin amerikai közgazdász is. A fenti és még számos forrásból táplálkozó kétely bizalmi válságot robbanthat ki, mielőtt a reagani gazdaságpolitika nehézségei és kudarcai nyilvánvalóvá válnak.

*

A kapitalizmus egyetlenegy alternatívát tudott kitermelni az évek óta tartó gazdasági válság leküzdése reményének fölviillantására. Ez a program — részben kihasználva már a bürokráciával szembeni ellenállást, sőt a tömegek beleszólásának eszményével támadt körülményeket, éppúgy mint a gazdasági válság szülte elégedetlenséget és aggodalmat — vetett véget a svéd és norvég szociáldemokraták több évtizedes uralmának, vitte győzelemre a brit konzervatívokat, erősítette meg a francia Chirac pozícióit és segítette a Fehér Házba Reagant is. Időközben Franciaországban egy másik alternatíva diadalmaskodott. De ettől függetlenül az európai konzervatív kormányok tehetetlensége és a várt eredmények elmaradása után Reagan sikerén él vagy bukik a klasszikus kapitalizmus visszasírásának egész programja. Sikere az egész kapitalista világban erősítené az állami beavatkozás leépítésének, a klasszikus kapitalizmus szabad versenye visszaállításának irányzatát. Kudarca viszont a gazdasági válság kilátástalanságát mélyítené el, megérlelve magának a kapitalizmusnak azt a belső kételyét, hogy nem tud megbirkózni a problémákkal.

A reagani program tehát forradalmi abban az értelemben, hogy annak beismerése: a kapitalizmus uralkodó osztálya már nem tud a régi módon uralkodni, a kapitalizmus nagy válságainak leküzdésében annyi eredménnyel használt módszerek mai kudarca miatt a régi módszerek használhatatlanná váltak. Éppen ezért a reagani program bukása azt a kételyt erősítené a tőkés uralkodó osztály intellektuális részénél, hogy a kapitalizmus keretében nem is lehet uralkodni. Ténylegesen forradalmivá azonban csak a másik tényezővel együtt válhat: ha a dolgozó tömegek is felismerik, azokban is tudatosodik, hogy a régi módon nem lehet élni.